

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาลักษณะการถ่ายทอดงานปูนปั้น โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของสกุลช่างเพชรบุรี ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงปัจจุบัน และเป็น การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ โดยอาศัยข้อมูลทั้งทางเอกสาร โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ข้อมูลจากคำให้การ (คำบอกเล่า) ของผู้รู้ และช่างชั้นครู ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ถ่ายภาพ ประกอบแล้วนำมาวิเคราะห์ พรรณนาตีความ

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า การศึกษา (Education) ของไทยทางด้านการช่าง หรือ ด้านการอาชีพนั้น ได้รับการเอาใจใส่สนับสนุน มาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ ผู้ชายจะเรียนกันไป ในทางธรรม ส่วนสตรีนั้นก็เรียนในเรื่องของการบ้านการเรือน การอาชีพในครอบครัว โรงเรียน ก็มักจะอยู่กับวัด และวัง เป็นส่วนใหญ่ และจะเป็น ไปในลักษณะการสืบสายวงศ์ตระกูล

ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ราษฎรได้มีโอกาสได้เล่าเรียน การศึกษาจึงเข้าไปมีบทบาททำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตมากขึ้น ให้คนไทย โดยเฉพาะการศึกษาด้านการอาชีพได้มีการขยายกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในเมืองเพชรบุรีก็เช่นเดียวกันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา โดยเฉพาะการ เปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปงานปูนปั้น ประเภทประติมากรรม ภาพเขียนฝาผนัง การแกะสลัก ไม้ การลงรักปิดทอง เป็นต้น กล่าวคือ มีการกระจายโอกาสจากวัด และวัง ไปสู่บ้าน จากชน ชั้นสูงสู่ชนธรรมดาสำมัญ ทำให้เกิดความรู้ความสามารถมากขึ้น มีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไป

ผู้คนที่รุ่มหนึ่งอย่าง ไม่ขาดสาย สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองเพชรบุรียังคงสืบทอดวัฒนธรรมทางด้านงานปูนปั้นเอาไว้ได้ก็คงจะเนื่องมาจาก ความเป็นเมืองเก่าแก่โบราณเทียบได้กับ "นคร" อันมีศิลปะขายเป็นหลักฐาน นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่สนับสนุนอีกหลายประการ

จากการผลวิจัยในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดศิลปะงานปูนปั้นของช่างเมืองเพชร นั้น เป็นที่ยอมรับของผู้ผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน ในประเด็นที่ว่า การดำรงคงอยู่หรือการสืบทอด ศิลปะวัฒนธรรมในตำนานงานปูนปั้นของจังหวัดเพชรบุรีคงอยู่มาได้ถึงเพียงนี้ ก็โดย วิธีการ และ ภูมิปัญญาของช่างเมืองเพชร ซึ่งพอจะสรุปเป็นภาพรวมได้ คือ

ในด้านกระบวนการหรือวิธีการถ่ายทอดความรู้ของช่างปูนปั้น นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปรากฏว่ามีขั้นตอนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก จะมีก็เพียงการเปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้และแนวความคิด ซึ่งก็เปลี่ยนแปลงไปตามภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หากจะสรุปเป็นขั้นตอนก็จะได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเป็นปูน ก่อนการเรียนหรือการฝึก จะมีการตรวจสอบพื้นฐานผู้เรียนเสียก่อนว่า คนใด น่าจะเริ่มฝึกหรือเน้นในส่วนใด บางช่างจะเรียกว่ามีแวหรือไม่มี พื้นฐานดังกล่าวนั้นก็คือ การเป็นปูน และการเป็นลาย นอกจากนั้นยังตรวจสอบดูว่า ผู้ที่มาฝึกฝน มีความอดทน มีใจรักกับงานนี้เพียงใด หรือว่ามาทำเพราะว่าตงงาน ซึ่งเป็นการตรวจสอบทางด้านจิตใจ พฤติกรรมของผู้เรียน ในขั้นนี้ก็คือ การดำปูน สลับกับการพิมพ์แบบกระจิงบ้าง ตาอ้อยบ้าง ตรงนี้แต่ละคน จะใช้เวลาฝึกไม่เท่ากัน บางคนทำไม่กี่เดือน บางคนทำเป็นปี บางคนก็ไม่ฝึกอีกต่อไป

ขั้นที่ 2 การเป็นลาย ในระหว่างที่ตรวจสอบความรู้ขั้นพื้นฐานอยู่นั้น ครูจะใช้ความสังเกตของครูเองว่าผู้เรียนคนใด น่าจะต้องเพิ่มเติมพื้นฐานส่วนใด บางคนอาจจะต้องฝึกงานปูนเพิ่มขึ้น บางคนอาจจะต้องฝึกลายเพิ่มขึ้น หรือการฝึกจิตใจให้เคยชินกับงานสูง ๆ เพราะงานประเภทนี้จะต้องชันที่สูง

ขั้นที่ 3 การ โกลน เมื่อผ่านงานทั้งสองขั้นนี้แล้ว ขั้นต่อไปก็จะให้ปั้นลายตามแบบที่ครูทำ โดยการใช้ด้ามลง ไปบนปูนซีเมนต์ที่ครูร่าง (โกลน) ไว้แล้ว ในการปั้นตอนนั้น เมื่อผู้ฝึกปั้นปูนต่ำลงไปแล้วครูจะเป็นผู้แต่งลายให้ซึ่งจะบอกให้ผู้เรียนสังเกตเอาไว้ ต่อจากนั้นจะให้ผู้เรียนปั้นแต่งลายเอง

ข้อค้นพบที่ได้ในขั้นตอนนี้ก็คือ ช่างหรือผู้เรียนส่วนมากจะอยู่ในระดับนี้ ซึ่งครูยังไม่ถือว่าเป็นช่างตามที่คนทั่วไปเข้าใจ แต่ครูจะยังถือว่าผู้เรียนเป็นลูกมือของตนอยู่

ขั้นที่ 4 การปั้น ในขั้นนี้โดยมากผู้เรียนจะเกิดความชำนาญในการปั้นตามแบบที่ครูเคยทำให้ดูพอสมควร เริ่มตั้งแต่ลายง่าย ๆ คือ ตาอ้อย รักร้อย ประจายาม และลายไปถึงลายกระทง 3 ตัว กระทงทางหงส์ กระทงเปลว ซึ่งมีความละเอียดขึ้นตามลำดับ

ขั้นที่ 5 การแต่งลาย เมื่อบนลายที่ละเอียดขึ้นได้แล้ว ก็จะเก็บรายละเอียดได้ แต่งลายได้ เช่น ปิดกระจก ลงรักปิดทอง เป็นต้น ในขั้นนี้ก็จะฝึกการปั้นภาพลอยตัวไปด้วย

ข้อค้นพบในระดับนี้ก็คือ เมื่อผู้เรียนฝึกมาได้ระดับนี้ก็จะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นช่างปั้นได้แล้ว แต่ในวงการของช่างหรือในบรรดาช่างด้วยกันแล้วยังจะไม่เป็นที่ยอมรับว่าเป็นช่างโดยสมบูรณ์ ซึ่งเราอาจเรียกว่าเป็นนายช่างได้ เพราะคนที่จะเป็นช่างให้สมบูรณ์หรือเป็นนายช่างได้นั้นจะต้องมีการฝึกหรือปฏิบัติงานในระดับที่ 6 ได้

ขั้นที่ 6 การออกแบบ ในขั้นนี้เรียกได้ว่าเป็นระดับนายช่าง หรือเป็นช่างที่สมบูรณ์ คือ ต้องมีความสามารถในการออกแบบ การออกแบบในที่นี้หมายถึงต้องเป็นแบบที่ไม่ซ้ำใคร และสามารถที่จะถ่ายทอดความคิด หรือปรัชญา ของตนออกมาเป็นภาพให้ปรากฏได้

ข้อค้นพบที่ได้ในตอนนี้นี้คือ ในปัจจุบันนอกจาก ช่างชั้นครูทั้ง 4 ท่านคือ ช่างสอย ศิลปะกอบ ช่างเห็น เกศรา ช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์ และช่างเฉลิม ฝั่งแดง แล้วยังไม่ปรากฏช่างหรือผู้เรียนที่มีความสามารถในระดับ ชั้นที่ 6 นี้เลย

จากการวิจัยพบว่า ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของช่างสกุลเพชรบุรีนั้น เกิดจากการ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยแท้ จะเห็นได้จากการสอนหรือการถ่ายทอดของ ช่างชั้นครูในปัจจุบัน ทุกคนมีคุณสมบัติตรงตามที่ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวไว้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง กัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ซึ่งจะประกอบไปด้วยลักษณะสำคัญบางประการ คือ (1) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น (2) มีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง (3) มีความเคารพ ผู้อาวุโส ตามหลักการนี้จะเห็นได้ว่า ช่างเมืองเพชรบุรี หรือเรียกว่า สกุลช่างเพชรบุรี ได้ใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนในการสืบทอดวัฒนธรรมไว้อย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากผลงานที่ปรากฏ อยู่โดยทั่วไป เพื่อให้เห็นให้ชัดเจนนยิ่งขึ้นผู้วิจัยได้สรุปแต่ละข้อไว้ดังนี้

- ข้อที่ (1) มีความจำเพาะของท้องถิ่น จะเห็นได้ว่างานปูนปั้นยังมีหลงเหลือถ่ายทอดกันอยู่เฉพาะในจังหวัดเพชรบุรีเท่านั้น ในจังหวัดอื่น ๆ แม้กระทั่งใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเอง ซึ่งเป็นแหล่งดั้งเดิมของงานประเภทนี้ก็ไม่ มีการถ่ายทอดในปัจจุบัน
- ข้อที่ (2) มีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง ในข้อนี้ก็เช่นเดียวกับข้อที่ (1) ตรงที่มีความเชื่อมโยงหมายถึง ในที่อื่น ๆ นั้น ไม่มีการสืบทอดอีกแล้ว คงมีแต่ที่จังหวัดเพชรบุรีเท่านั้นที่ยังมีการถ่ายทอด จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คน อีกรุ่นหนึ่งอย่าง ไม่ขาดสายจนกระทั่งปัจจุบัน ผู้ถ่ายทอดเองก็เป็นคน ธรรมดา ๆ ถ่ายทอดกันแบบพ่อสอนลูก หรือผู้ใกล้ชิดก็เป็นลูกมือ และอีก ประเด็นหนึ่งในข้อนี้ก็คือ มีการบูรณาการสูง หมายถึง ได้มีการ ผสมผสานทั้งลักษณะงานและสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน อาทิ มีการพัฒนาฝีมือโดยการนำเอาปรัชญา การเมือง สังคม เศรษฐกิจ เข้ามาสอด

แทรกในการประกอบวิชาช่างปูนปั้น ตัวอย่างของงานเหล่านี้ เช่นภาพ
 ๗๗๗ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (ภาพที่ 47) ขณะดำรงตำแหน่ง
 นายกรัฐมนตรี ที่ฐานปราสาทวัดมหาธาตุฯ ภาพเหตุการณ์ 14 ตุลาคม
 2516 หรือภาพ๗๗๗ผลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่ฐานเสมาวัดสนาม
 พรหมณ์ (ภาพที่ 48) เป็นต้น

ข้อที่ (3) มีความเคารพผู้อาวุโส ความเชื่อของช่างปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี ยัง
 คงมีการเคารพครูบาอาจารย์อย่างประเพณีโบราณตลอดมา จะเห็นได้
 จากการที่บรรดาครูช่างจะยังคงรักษาประเพณีการไหว้ครู หรือบูชาครู
 ประจำปีเอาไว้ (ภาพที่ 81) ผู้เป็นช่างชั้นครูจะเป็นผู้กระทำพิธีบูชาครู

ทั้ง 3 ประการตามที่ได้วิจัยได้สรุปไว้ข้างต้นนั้น กล่าวได้ว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ของช่างเมืองเพชรบุรีที่มีมาแต่โบราณ สืบทอดต่อไปโดยมิขาดสาย

ในกระบวนการถ่ายทอดขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 นั้น ช่างชั้นครูบางคน จะเริ่มต้น
 การถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ แตกต่างกันไป โดยบางคนจะเริ่มที่ทำการ ตำปูน ก่อน แล้ว
 จึงหัดเขียนลาย ช่างบางคนจะเริ่มที่ให้หัด เขียนลายก่อน ทั้งขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูช่าง
 ที่ทำการถ่ายทอด จากคำบอกเล่าของ ช่างสอย ศิลปะประกอบ บอกว่า ผู้เรียนบางคนที่เคย
 เป็นช่างปูนมาก่อนมาขอฝึกปั้นปูน ก็จะทำให้เขาหัดเขียนลายก่อนแล้วจึงให้รู้จักการตำปูน ซึ่ง
 เป็นปูนเฉพาะงานปูนปั้น โดยจะให้ไปช่วยลูมือตำปูน เพื่อให้รู้จักปูนต้ำแต่ถึงอย่างไรก็
 ต้องรู้จักทั้งสองอย่าง ซึ่งเป็นพื้นฐานของงานปูนปั้น หรือบางคนก็เขียนลายเป็นอยู่บ้างหรือ
 ชอบทางขีดเขียนพอจะเป็นอยู่บ้างแล้ว ก็จะต้องเริ่มที่การตำปูน เพื่อให้รู้จักปูนต้ำ เช่น
 เดียวกัน

กระบวนการ หรือขั้นตอนการปั้นปูนปั้นนี้ จากคำบอกเล่าของท่านผู้รู้ และช่างชั้นครูได้
 ให้ทัศนะไว้ตรงกันว่า "ตั้งแต่โบราณกาล ท่านก็ทำกันมาอย่างนี้ วิธีการและขั้นตอนเราก็กทำกัน
 อย่างโบราณ จะเปลี่ยนแปลงก็เพียงวัสดุที่ใช้เท่านั้น"

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า "การถ่ายทอดงานปูนปั้น โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของสกุลช่างเพชรบุรี นั้น มีมาแต่โบราณกาล และยังคงธำรงรักษาไว้ จนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน"

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดศิลปะงานปูนปั้นของช่างเมืองเพชรบุรีนั้นเป็นที่ยอมรับของ ท่านผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยจะขอยกประเด็น ที่เห็นว่าเด่น และชัดเจน อันได้แก่กระบวนการถ่ายทอด และลักษณะอื่นที่ได้รับเพิ่มเติมจากการวิจัยครั้งนี้อย่างต่อไปนี้

1. ลักษณะลาย

จากการให้คำสัมภาษณ์ และคำวิจารณ์ของท่านผู้รู้หลายท่าน พอจะสรุปลักษณะลายอันเป็นลักษณะเด่นที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของเพชรบุรี ดังนี้

- 1.1 ลายเพชรบุรีเป็นลายที่อ่อนช้อย
- 1.2 ช่องไฟไม่ยัดไม่หด หมายถึงการได้ระยะที่เหมาะสมเท่า ๆ กันโดยตลอด ไม่กว้าง ไม่แคบ มีความสมส่วน
- 1.3 ลายช่อหางโต บางท่านก็เรียกว่า พุ่มหางโต แม้จะมีต้นแบบอยู่ที่อยุธยาก็ตามักหาที่สมบูรณ์ดูได้ยาก ที่ยังคงสมบูรณ์สวยงามอ่อนช้อย ก็มีอยู่ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม อันเป็นต้นแบบที่ยังคงมีความสมบูรณ์ จากหลักฐานและคำบอกเล่า อ้างว่าเป็นฝีมือของสมเด็จพระสังฆราชแดงโม
- 1.4 มีหลักเกณฑ์ในการเขียน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในหมู่ช่างเพชรบุรีว่า "โค้งให้ได้วง ตรงให้ได้เส้น"

2. ลักษณะปูน

ในเรื่องของลักษณะปูนแล้ว นับได้ว่าปูนปั้นเมืองเพชรบุรี มีความแปลกและเป็นเอกลักษณ์ของเพชรบุรีได้อีกประการหนึ่งที่เดียว สาเหตุก็เนื่องมาจากความแตกต่างจากการใช้วัสดุและการผสมผสานที่ไม่เหมือนกับทั่วไป ถ้าจะประมวลความแตกต่างก็จะได้ดังนี้

- 2.1 ปูนที่ใช้เดิมนั้นใช้เปลือกหอยเผาไฟ ต่อมาใช้ปูนขาวแทน แต่โดยทั่ว ๆ ไปใช้ปูนซีเมนต์
- 2.2 เมื่อใช้ปูนขาว จึงมีส่วนผสมอย่างอื่นเป็นตัวประสาน ทำให้เกิดความเหนียว ส่วนผสมที่ใช้ก็คือ
  - 2.2.1 กระจาดผง เดิมใช้ผงข้าว
  - 2.2.2 น้ำตาลอ้อย หรือน้ำตาลโตนด ใช้ส่วนที่เรียกว่า น้ำเหลือง
  - 2.2.3 กาวหนัง
- 2.3 กรรมวิธีทำให้ปูนมีความเหนียว และการทำส่วนผสมอื่น ๆ ให้เข้ากัน ใช้วิธีตำ หรือโกลก ชาวเพชรบุรีเรียกปูนดำอย่างนี้ว่า **ปูนเพชร**
- 2.4 สามารถเก็บไว้ได้นาน
- 2.5 เมื่อแห้งจะแข็งแกร่ง ทนแดด ทนฝน

3. ลักษณะการถ่ายทอด

ทั้งลวดลาย และปูนดำหรือปูนเพชรที่เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะปูนปั้นเมืองเพชรบุรีแล้ว การสืบทอดหรือการถ่ายทอดศิลปะจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ก็เป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนเมืองเพชรอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้งานปูนปั้นยังคงมีความสมบูรณ์ สวยงาม ยากที่จะหาศิลปะ

ชนิดเดียวกันในที่อื่นมาเปรียบเทียบได้ในปัจจุบันซึ่งผู้วิจัยจะขอแยกสรุป และมีหลักฐานที่มีผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ได้กล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมาเพื่อประกอบการอ้างอิงไว้ดังนี้

3.1 กระบวนการถ่ายทอด

ในเรื่องของกระบวนการถ่ายทอดความรู้หรือกระบวนการให้ความรู้แก่ศิษย์ของช่างปูนปั้นนั้น ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตดังนี้

- 3.1.1 สถานที่ที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ จะใช้สถานที่ทำงานจริง นั่นก็คือการปฏิบัติงาน หรือฝึกการทำงานในสถานที่จริง เช่น โบสถ์ เจดีย์ ศาลา ตามที่ผู้ว่าจ้างจะให้ทำ จะใช้สถานที่ปฏิบัติงานเป็นสถานที่สอน (On-the job -training)
- 3.1.2 มีการทดสอบพื้นฐานและความสนใจของผู้เรียน ว่ามีความถนัดในเรื่องใดบ้างที่เกี่ยวกับงานปูนปั้น ซึ่งมีงานหลักอยู่ 2 ประการ คือ งานปูน และการเขียนลาย โดยครูบางท่านจะให้ผู้เรียนลองปั้นให้ดู หรืออาจจะให้ตำปูนสักกระยะหนึ่ง เพื่อทดสอบความอดทน อันหมายถึงความตั้งใจจริง
- 3.1.3 เมื่อรู้ว่าจะมีความสนใจ และมีพื้นฐานในเรื่องอะไรแล้ว ครูหรือผู้สอนก็จะให้ทำงานตามแบบที่ครูสั่งให้ทำ ความยากง่ายก็จะขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละคน
- 3.1.4 ขั้นสุดท้ายจึงจะปล่อยให้ทำเอง คิดเอง และรับงานเองในที่สุด

3.2 ลักษณะของผู้เรียน

- 3.2.1 ต้องมีความอดทน
- 3.2.2 มีจิตที่วิจิตร หมายถึง มีจิตใจที่ฝึกฝนในศิลปะ มีสุนทรีย์ทางศิลปะ มีการสร้างสรรค์

- 3.2.3 เป็นผู้เฝ้าหาความรู้อยู่เสมอ ความรู้ในที่นี้หมายถึง เรื่องราว
ที่เกี่ยวกับงานที่จะปั้น เช่น ภาพทางวรรณคดี ก็ต้องศึกษาวรรณ
คดี ภาพพุทธประวัติ ก็ต้องศึกษาพุทธประวัติ เป็นต้น

3.3 ลักษณะผู้สอน

- 3.3.1 มีจิตที่วิจิตร เช่นเดียวกับผู้เรียน
- 3.3.2 มีความรอบรู้ หมายถึงมีความรู้ในเรื่องราวที่จะปั้น
- 3.3.3 มีทักษะอย่างเพียงพอ ในชั้นช่างสอย ศิลปะประกอบ ได้ให้สังเกต
ว่าถ้าใครไม่มีฝีมือ ก็ไม่มีใครจ้างเอานั่นแหละ
- 3.3.4 มีความอดทน
- 3.3.5 เป็นผู้มีคุณธรรม

จะเห็นได้ว่า แม้ช่างเพชรบุรีบางคนจะบอกไม่ได้ว่า ศิลปะปูนปั้นของเมืองเพชร มีความแตกต่างไปจากเมืองอื่น ๆ อย่างไรได้ชัดเจน แต่จากการประมวลข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยที่ผ่านมาในตอนต้น ก็พอจะอนุมานได้ว่า ปูนปั้นเมืองเพชรบุรีนั้น หน้าที่ได้สวยงาม อ่อนไหว มาเปรียบเทียบกับได้ยากยิ่งในขณะนี้ แต่สิ่งที่จะอ้างอิงยืนยันได้อีกประการหนึ่งนอกเหนือจากสิ่งที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นทั้ง 3 ประการดังกล่าวก็คือ ผลงานของช่างเมืองเพชร ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แม้กรมศิลปากรที่มีส่วนในการพิจารณา งานด้านนี้ก็ยอมรับ ความเป็นผู้เชี่ยวชาญของช่างเมืองเพชร คือ

การได้รับเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญในซ่อมพระบรมมหาราชวัง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี 2 ท่าน คือ

- ช่างทองร่วง เอ็มโอบรัฐ และลูกมือ
- ช่างเฉลิม พิงแดง และลูกมือ

เนื่องจากการบันทึกหลักฐานทางด้านเอกสาร กล่าวได้ว่าไม่ปรากฏมีเรื่องราวเกี่ยวกับงานปูนปั้นเมืองเพชร ดังนั้นการศึกษาทางด้านเอกสารจึงค่อนข้างจะเป็นไปได้โดยลำบาก และการเก็บรวบรวมข้อมูลกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องงานปูนปั้นที่ได้จากการสัมภาษณ์ บรรดาช่างและลูกมือช่างในปัจจุบัน ก็ไม่ค่อยจะได้ความกระจ่างมากนัก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพื้นฐานทางการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยเฉลี่ยแล้วจบในระดับประถมศึกษา และอาจเป็นด้วยความทงแหนทางวิชาชั้นมัธยมอยู่ จึงไม่ค่อยได้ข้อมูลที่ตรงจุดประสงค์การวิจัย

ปัญหาที่ยกมานี้จะจึงกลายเป็นข้อจำกัดในการวิจัย หรือการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานปูนปั้นด้วยประการหนึ่ง แต่กระนั้นก็ตามก็ยังมีเหตุผล ในเรื่องเกี่ยวกับการสืบทอดศิลปะปูนปั้นเอาไว้ โดยสรุปดังนี้

1. ความเป็นเมืองพระพุทธรศาสนา จะเห็นได้จากจำนวนวัดที่มีอยู่ในเฉพาะเขตตัวเมือง ประมาณ 30 วัด และหากจะนับรวมทั้งจังหวัดแล้วจะได้ทั้งสิ้น 212 วัด ซึ่งนับว่ามีเป็นจำนวนมากถ้าจะเทียบกับขนาดจังหวัดที่เท่ากัน

2. ตามประวัติศาสตร์ เมืองเพชรบุรีเคยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงมาแต่สมัยอยุธยา เคยมีเจ้านายและขุนนาง จากกรุงศรีอยุธยาปกครองโดยลำดับ ประกอบกับฐานะเมืองเพชรบุรีใกล้ชิดกับราชธานีมาก จึงรับเอาวัฒนธรรมของเมืองหลวงมาถือปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกัน ชาวเมืองเพชรบุรีจึงเป็นผู้ธำรงวัฒนธรรมสมัยอยุธยาไว้ได้มาก

3. โดยเหตุที่ชาวเมืองเพชรบุรีได้เปรียบที่มีความใกล้ชิดกับช่างหลวง ไม่ว่าจะ เป็นสมเด็จพระสังฆราชแดงโม หรือช่างหลวงที่มาเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างพระราชวังทั้ง 3 แห่งในจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งช่างเมืองเพชรบุรีย่อมได้รับการถ่ายทอดศิลปะเหล่านี้โดยการได้เป็นลูกมือถือครองวัฒนธรรมเมืองหลวงไว้เต็มเปี่ยมย่อมตระหนักในคุณค่าสิ่งที่ตั้งาม โดยเฉพาะสมบัติทางศิลปวัฒนธรรม จึงธำรงรักษาศิลปกรรมประจำเมือง โดยเฉพาะกรรมงานปูนปั้นไว้ได้เป็นอย่างดี

4. ชาวเพชรบุรีชอบแข่งขัน ชิงดีชิงเด่น โดยเฉพาะในอดีตมีการแข่งขันงานศิลปะ เช่น แข่งขันแทงหยวก (สลักหยวก) ในงานศพ ประกวดเมรุในสมัยครุฑิน อินฟ้าแสงมีการแข่งขันวาดภาพ เป็นต้น แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีการประกวดและแข่งขันกันเป็นประจำในงานประจำปี (งานพระนครคีรี) เช่น การประกวดกระทง การประกวดดอกไม้ประดิษฐ์ และเมื่อปี พ.ศ. 2529 ก็ได้มีการประกวดงานปูนปั้นเชิงสาธิต เนื่องในงานพระนครคีรีเช่นกัน เหตุผลนี้ก็เป็นอีกประการหนึ่งที่จะทำให้งานปูนปั้นของเมืองเพชรบุรีเกิดการพัฒนา และยังคงสืบทอดต่อไปมิขาดสาย

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทั้งทางด้านเอกสาร โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจากคำบอกเล่าของท่านผู้รู้ ช่างชั้นครู และท่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอีกเป็นจำนวนมาก ผลของการวิจัยได้สรุปไว้แล้วในตอนต้นซึ่งอาจนำมาเป็นข้อเสนอแนะ เพื่อประโยชน์ของสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องและการศึกษาวิจัยต่อไปในอนาคต ใน 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะแก่สถาบันหน่วยงาน และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับวงการศิลปวัฒนธรรม ในการนำผลมาวิจัยไปใช้ดังนี้
  - 1.1 สถาบันที่เกี่ยวข้องกับวงการศิลปวัฒนธรรม ควรมีการศึกษา วิธีการ ขั้นตอน โดยเฉพาะเทคนิค ในการปั้นปูนปั้นแต่ละขั้นตอน
  - 1.2 ควรจะได้มีการปฏิบัติ ตามแนวทางการอนุรักษ์ที่ผู้วิจัยได้เสนอแนะไว้แล้วในบทที่ 4
  - 1.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการถ่ายทอดงานปูนปั้น ระหว่างเชื้อสายของชนชาติต่าง ๆ

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำวิจัยครั้งต่อไป
  - 2.1 ควรมีการศึกษาวิจัย งานช่างศิลป์สาขาอื่น ๆ อีก เพื่อรวบรวมไว้ให้เป็นรูปแบบของงานช่างศิลป์ ซึ่งอาจจะ เป็นแนวทางนำไปสู่การรวบรวมความรู้เกี่ยวกับช่างสิบหมู่ต่อไป
  - 2.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ งานประติมากรรมประเภท ปูนปั้น ของช่างที่มาจากสถาบันการศึกษา กับช่างที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งอาจจะ ได้ที่มา และรูปแบบของการสร้างงานปูนปั้นที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
  - 2.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบผลงานของช่างปูนปั้น สกุลช่างจังหวัดต่าง ๆ หรือของภาคต่าง ๆ เพื่อจะได้รวบรวมประวัติ ความเป็นมา วิธีการ ขั้นตอน การถ่ายทอด ชนบทประเพณีและความเชื่อ ของแต่ละภาค ซึ่งจะเป็นแนวทาง ในการอนุรักษ์ให้งานปูนปั้นยังคงดำรงเป็นสมบัติของชาติสืบไป